

האדון והעבד

ימי משה ספורים והוא מבקש מהקב"ה שימנה לו יורש, "אִישׁ עַל הָעֵדָה". בבקשתו מבטא משה את התפיסה המקראית על ההנהגה. המנהיג אינו אלא רועה השומר על עדר אנושי שאינו שלו, כי אם של הקב"ה. אחריות המנהיג אינסופית, פן "תִּהְיֶה עֲדַת ה' כְּצֹאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֹעֵה".

הברכה והסכנה שבכל הנהגה ממלאות את המקרא. אכן, ניתן לקרוא את הספרים ההיסטוריים והנבואיים של המקרא, כמאמרי מערכת נבואיים המבקרים את ההנהגה המדינית והרוחנית של זמנם, ותובעים פוליטיקה אחרת. מאמרים אלה מתריעים על סינדרומים שונים של מחלות פוליטיות, בפניהן לא היו המנהיגים מחוסנים. על ביטוייה של אחת המחלות הללו רוצה אני לעקוב כאן. מתוך מחזה ארוך ומפותל בחרתי בארבע תמונות. התמונה הראשונה מתרחשת אחרי מות שלמה. רחבעם בנו עומד להיות מוכתר למלך בשכם, אך שבטי הצפון וירבעם בראשם, דורשים שינוי (מלכים א יב, ד): "אָבִיךָ הִקְשָׁה אֶת עַלְנוּ וְאֶתָּה עֲתָה הִקְלַ מְעַבְדֵת אָבִיךָ הִקְשָׁה". רחבעם אינו שומע את עצת הזקנים שדרשו ממנו לקבל את בקשת העם. הוא שומע לעצתם השחצנית של היועצים הצעירים ("הילדים" בלשון הכתוב): "אָבִי יִסֹר אֶתְכֶם בְּשׁוֹטִים וְאֲנִי אֲיָסֵר אֶתְכֶם בְּעֵקְרָבִים". לפנינו המחלה המסוכנת ביותר האורבת על כל הנהגה, היוהרה או בלשון פסיכולוגית, הנרקיסזם, שאינו מאפשר למנהיג לראות נכוחה את המציאות. עם ישראל מתפלג לשתי מלכויות, שכם נפרדת מירושלים.

אך גם הצד השני של המחלוקת האיומה חוטא. ירבעם משעבד את האמונה לאינטרסים הפוליטיים. הוא רוצה לעצור את השפעתה הדתית של ירושלים, השפעה העלולה להפוך גם פוליטית. "וַיִּנְעֹץ הַמֶּלֶךְ", גם ירבעם פונה ליועציו, ועל פיהם הוא מקים "שְׁנֵי עֲגָלֵי זָהָב" בֶּדֶן וּבבית-אל. במעין ניסיון של רביזיוניזם היסטורי "חוזר" ירבעם לדתם של עובדי העגל במדבר, ומכריז כמוהם: "הִנֵּה אֶלְהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם". למטרותיו הפוליטיות, הוא אף משנה את סדרי הכהונה ואת חגי הלוח העברי.

ועתה התמונה השלישית: חטאות ירבעם בֶּדֶן ובית-אל היו קלות מדי. המלך אחאב אינו מסתפק בדת ישראלית סוטה או מעוותת: "וַיְהִי הַנֶּקֶל לְכַתּוֹ בְּחַטָּאוֹת יְרָבָעִם" (מלכים א טז, לא). אחאב מקים בשומרון מזבח אלילי ממש. מאחורי מעשיו עומדת אשתו, אִיזָבֶל בַּת אֶתְבַּעַל מֶלֶךְ צִידֹנִים, שייבאה את הבעל למלכות ישראל. אלא שבממד הדתי לא די. הכתוב מספר לנו על כרם נבות היזרעאלי שאחאב חומד לעצמו. נבות לא היה מוכן למכור את שדהו, אחאב חסר אונים. איזבל רוצה ללמד את בעלה איך למשול (מלכים א כא, ז): "וַתֹּאמֶר אֵלָיו אִיזָבֶל אֲשֶׁתוֹ אֶתָּה עֲתָה תַעֲשֶׂה מְלוּכָה עַל יִשְׂרָאֵל? וְכַאֲשֶׁה "אוהבת ונאמנה"

היא מוסיפה "אני אֶתֶן לְךָ אֶת כָּרְם נְבוֹת הַיְזְרְעֵאלִי". אחאב מובל לרצח נבות, על ידי איזבל, שתתגלגל אחרי מאות בשנים בליידי מִקְבֵּת של שקספיר.

בתמונה הרביעית מככב צדקיהו, המלך האחרון ליהודה. הוא פשע בגין חולשתו, חולשה הבאה לידי ביטוי בהתנהגותו כלפי ירמיהו אותו הוא העריץ (ירמיהו לח, ה). צדקיהו מבטא את חוסר האונים הפוליטי שלו בתשובה לבקשת שריו: "הֲנֵה הוּא [ירמיהו] בְּיַדְכֶם, כִּי אֵין הַמֶּלֶךְ יוּכַל אֶתְכֶם דָּבָר". צדקיהו הרגיש חלש ומשועבד. רחבעם, ירבעם ואחאב, לא היו חלשים. הם שלטו, רדו בשחצנות בעם, ולמרות זאת, גם הם היו משועבדים, ולא רק ליצריהם. פעמים רבות, מאחורי השלטון מסתתרים כוחות אפלים, בעלי אגנדה משלהם. הם מיוצגים על ידי יועצים, כיועצי ירבעם ורחבעם, שרים ופקידים כאלו שהשתלטו על המלך צדקיהו, ומעל כולם איזבל ה"מחנכת" את בעלה הישראלי כיצד שולטים.

האדון יכול בעצם להיות עבד. וכאן נעוצה סודה הפרודכסלית של עצת הזקנים לרחבעם (מלכים א יב, ז): "אם תִּיּוֹם תִּהְיֶה עֶבֶד לְעַם הַזֶּה וְעַבְדְּתָם וְעִנִּיתָם וְדַבַּרְתָּ אֵלֵיהֶם דְּבָרִים טוֹבִים וְהָיוּ לְךָ עֶבְדִּים כָּל הַיָּמִים". רק הרועה שהוא עבד לעדרו הוא חופשי. הרמב"ם פיתח את הדברים בהלכות מלכים (ב, ו) בנסחו את מה שניתן לכנות העיקרון האנטי-נרקיציסטי: "כדרך שחלק לו הכתוב [למלך] הכבוד הגדול וחייב הכל בכבודו כך צוהו להיות לבו בקרבו שפל... רועה קראו הכתוב לרעות ביעקב עמו ודרכו של רועה מפורש בקבלה (ישעיה מ, יא): "כְּרֹעֶה עֲדְרוּ יִרְעֶה בְּזֹרְעוֹ קִבְּץ טְלָאִים וּבְחִיקוֹ יִשָּׂא, עֲלוֹת [המייניקות] וְנִהְל", והמקובל משה קורדוברו מוסיף (תומר דבורה, ג): "הנכחדות יפקוד, הנעדר יבקש, הנשברת ירפא, הנצרכה יכלכל, האובדות יחזיר..."